

Отже, під час передачі китайських топонімів українською мовою пропонуємо транскрибувати і власну назву, і номенклатурний елемент, проте задля кращого розуміння такої назви носієм української мови вважаємо за потрібне дублювати номенклатурний українською мовою перед географічною назвою. Наприклад, 黃河 (Huáng Hé) – р. Хуанхе, 西湖 (Xī Hú) – оз. Сіху. Ми пропонуємо писати ці елементи разом, тому що зазвичай географічні назви Китаю складаються з 2-3 складів і не є важкими для прочитання в українській транскрипції.

Ми вважаємо, що українська транскрипція повинна інтегруватися у загальноєвропейську сходознавчу традицію, таким чином ми пропонуємо передавати усі елементи географічних назв Китаю українською транскрипцією, за винятком елементів на позначення адміністративного поділу Китаю.

1. *Концевич Л. Р.* Китайские имена собственные и термины в русском тексте (Пособие по транскрипции). – М.: Муравей, 2002. – 262 с. 2. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2007. – 288 с. 3. Zeng Shiyong On the Romanization of Geographical Names in China / Zeng Shiyong // Acta Geographica Sinica. – 1987. – №3. – P. 115–135. 4. Zeng Shiyong On the Romanization of Geographical Names in China as Adopted on Small Scale Maps / Zeng Shiyong // Map. – 1993. – №1. – P. 34–51. 5. 曾世英 中国地名拼写法研究. - 北京 : 测绘出版社, 1981. – 184 p.

Ніка О.І., д. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

БАРОКОВИЙ КОНЦЕПТ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ПРОПОВІДІ

У статті аналізується концепт як історична категорія, встановлюється взаємозв'язок між концептом як філософською категорією концептуалізму в середньовічній філософії і текстовою категорією в українській бароковій проповіді.

Ключові слова: *концепт, концептуалізм, барокова проповідь, смисл, староукраїнська літературна мова XVII ст.*

В статтє анализируется концепт как историческая категория, устанавливается взаимосвязь между концептом как философской

категорией концептуализма в средневековой философии и текстовой категорией в украинской барокковой проповеди.

Ключевые слова: *концепт, концептуализм, барокковая проповедь, смысл, староукраинский литературный язык XVII в.*

The article defines a concept as a historical category, establishes correlation between the concept as a philosophical category of conceptualism in the medieval philosophy and textual category in Ukrainian baroque sermon.

Key words: *concept, conceptualism, baroque sermon, meaning, old-Ukrainian literary language of the XVII century.*

У сучасній гуманітаристиці активно використовується термін "концепт" у концептології, когнітології, лінгвокультурології, як і ідеї концептуалізму, розвиток яких продовжений у діалогічній філософії (М.М. Бахтін), у французькому постмодернізмі (Ж. Дельоз). У ширшому плані – розгортання ідей концептуалізму пов'язане з теорією мовлення, апелює до смислів. Нинішнє розуміння цього терміна у філософії та лінгвістиці часто ототожнюється з поняттям, сигніфікатом. Існують й інші тлумачення: концепт як прийом концептизму і кончетто як химерна метафора.

Завдання нашої статті полягає в тому, щоб проілюструвати розуміння концепту як історичної категорії, що складалася під впливом середньовічних філософських поглядів, і співвіднести з конкретним її розумінням у текстах, зокрема в українській барокковій проповіді.

В історичній лінгвістиці писемні пам'ятки різних часових періодів неодноразово ставали джерельною базою для визначення того чи іншого концепту з погляду лінгвоконцептології [Вільчинська 2008; Скаб 2008]. Біблійні концепти також розглядалися в історичному розвитку української літератури [Сулима 2012]. Утім, історична специфіка концепту у проповідях не була предметом спеціального дослідження.

Зазначимо, що термін "концепт" (від лат. *conceptus* – схоплення) був запропонований середньовічними філософами-концептуалістами. Вони вважали, що "загальне існує в речах (*in rebus*) і виявляється у мовленнєвих актах", у такий спосіб це "відзначає середньовічний характер мислення, тісно зв'язаного з ідеєю втілення Слова і тим самим таким, що забезпечує розуміння речей і їх зв'язків" [Неретина 2000–2001].

Теоретичне обґрунтування концептуалізму здійснив П. Абельяр, який запропонував концепт для окреслення своєрідності

філософського напрямку, фактично – для репрезентації смислів, висловлення.

У середньовічній філософії концепт зводиться до таких ознак: "1) він формується мовленням; 2) освяченим, за середньовічними уявленнями, Святим Духом і 3) тому здійснюється "по той бік граматики чи мови" – у просторі душі з її ритмами, енергією, інтонацією; 4) концепт гранично суб'єктивний; 5) змінюючи душу індивіда, який розмірковує, він під час формування висловлювання передбачає іншого суб'єкта, слухача чи читача; 6) він актуалізує ті чи інші смисли у відповідях на його питання; 7) пам'ять і уява – невід'ємні властивості концепту, 8) спрямованого на розуміння тут і зараз, з одного боку, але з іншого – він 9) синтезує в себе три здатності душі і як акт пам'яті орієнтований у минуле, як акт уяви – в майбутнє, а як акт судження – в теперішнє" [Неретина 2001].

У логіці П. Абеляра наголошувалось на тому, що інтелект проявляється у здатності "схоплювати" різноманітні "модифікації душі" й уміло актуалізувати смисли, а отже, з цих позицій концепт трактувався як мисленнєвий конструкт і мовленнєва реалізація. Його відкриття мали значення для розвитку теорії мовлення: так, "схоплювання" різних модифікацій душі або різних станів мовця відображає процес породження мовлення, діалогізацію як його обов'язкову ознаку, локаційні параметри, які є невіддільним атрибутом і розглядаються в сучасній лінгвістиці крізь призму актуалізаційних категорій, або дейксису, локації.

Відповідно до тогочасного історико-культурного розуміння П. Абеляр увиразнив специфіку мовленнєвої діяльності, а концепт як безпосередньо пов'язаний зі спілкуванням, смислом, співвіднесений із традиційною епістемою.

Витлумаченню основних понять концептуалізму присвячена низка досліджень з історії філософії С.С. Неретиної [Неретина 1994; 1999], в яких визначається історичне підґрунтя розуміння слова і тексту, концепту і тропів з погляду середньовічної культури.

Ми не ставимо за мету проаналізувати специфіку концепту П. Абеляра, скільки наголосити на його смислотвірній функції, що стає необхідною передумовою для вивчення процесу середньовічного текстопородження, як і барокової проповіді зокрема.

Разом із тим у поетиках і риториках закріпилося вужче розуміння концепту як прийому концептизму. У цьому разі з концептом асоціюється неочікуваність, нонсенс як гнучкість розуму і риторична майстерність поєднувати протилежне, суперечності. У зв'язку з цим

терміном актуалізується концептивне мислення, яке розглядається поруч із концептом у вченні про дотепність (наприклад, у риториці Ф. Прокоповича). Поєднання непок'єднуваного як характеристика барокової естетики співвідноситься з потрактуванням концепту і концептизму як барокових категорій.

Як можемо перекопатись, ці ідеї часто поширювались у середовищі українських книжників через латино- і польськомовні поетики й риторики, особливе значення серед них набула поетика польського теоретика М.К. Сарбевського. Зокрема, вплив М.К. Сарбевського на Л. Барановича розглядався з позицій концептизму ("у значенні гостра, швидка думка, дотеп, курйозний вислів, побудований на контрастах і антитезах" [Радишевський 1987, 161]).

Термін "концепт" використовувався і в гомілетичному трактаті І. Галятовського "Наука, альбо способ зложення казання", що увійшов до складу його стародрукованої збірки "Ключ розуміння" (перше видання 1659 р.). Даючи практичні поради для складання таких текстів, проповідник пропонує розгорнути концепти про час чи місце, особливо в казаннях на погреб.

"Матерію" для проповіді І. Галятовський радить добирати з широкого кола джерел: "Читай книги і, що хороше вичитаєш, нотуй собі і до свого казання аплікуй". У тому числі "читай казання розмаїтих казнодійов теперешнього віку і їх наслідуй. Єсли тії книги і казання будеш читати, знайдеш в них достатечную матерію, з котрої можеш зложити казанне на хвалу божію, на отпор геретиком, на збудуванне вірним і на спасеніє душі своєї" (Г. Наука).

"Читання книг", на якому особливо наполягав автор цього гомілетичного трактату, розширювало можливості для концептивного мислення казнодії, давало "матерію" для творення неочікуваного. Передусім відзначимо, що новими для православної проповіді були поєднання античних і християнських "прикладів", апеляція до латинських і польських паралелей, що і слугувало основою для творення барокових концептів.

Так, на підтвердження теми проповіді (про пошуки слави Божої, а не людської) А. Радивилівський наводить "історію" з польськомовної "Спижарні прикладов" про покарання чоловіка, який добрі справи чинив не з любові, а з порожньої слави (Р. В., 155 б). В іншому випадку, переповідаючи про дамоклів меч, за Ціцероном (Р. В., 112), розкриває сутність щастя у його Біблійному витлумаченні.

Фактично, маємо справу з різнополюсними за своєю культурно-історичною належністю інтертекстуальними вставками, що постають як

результат концептивного мислення і творять типовий для бароко нонсенс у тексті. У цьому разі йдеться не стільки про специфіку функціональної перспективи "тексту в тексті", скільки про "тексти в тексті", точніше, – підпорядкування смислів наведених "текстів" до висвітлення основної теми казання, ілюстрування дотичності смислів, наведених за принципом неочікуваності, та їх "очікуване" узагальнення.

У казанні концепти могли означатися словами "исторія" (Р. В., 155 б), "притча" (Р. В., 182 б), "приклад" (Г. Ключ, 161) або вказівкою на джерело, за яким переповідався приклад: "пишетъ славный красомовца Цицero в Діwнвсіи тиранѣ, царю сиракузанско(м)" (Р. В., 112), "написаль Софоклесь філософъ" (Р. В., 170 б).

Поєднання неочікуваного може досягатися анафоричним сполученням складників концепту: *Такои любви* былъ до ближн#гw своегw стый Івань Бѣгословъ, который рекль: Возлюбленныи, аще сице во(з)любиль естъ на(с) Бѣгъ, и мы должни есмы другъ друга любити. *Такои любви* ку себѣ Юсафата црєвича и цр# индійскогo потребоваль Варахїа, слуга егw найвѣрнїйшїй, гды егw той (маючи оуже волю, wпустивши ца(р)ствw, в(ъ) иноческо(м) пустелничо(м) животѣ Бѣгу служити) намовл#ль, абы царство индійское прин#ль; рекль до негw Варахїа: Г(с)подине мой, црю, люби ближн#гw, якв самъ себе; если добра# рѣчь естъ царствовать, царствуй, а если перешкода з(ъ) негw збавеню ест(ъ), чему той т#жарь на мене вложить хочеш? Зычишь себѣ во(л)нымъ быти w(т) марностей сегw свѣта, зычь же и мнѣ, зычишь себѣ збавен#, зычь и мнѣ (Слово в □ на неделю в □) (Р. В., 200).

Одне з ключових слів у концепті, як правило, повторювалось, створюючи подібність через несподіваність зіставлення: Енеашъ, кн#зь тро#нскїй, *любиль* Анхїзеса, w(т)ца своегw, гды Тро# горѣла и огонь wгорнулъ w(т)ца егw, Енеашъ вскочиль в(ъ) огонь и, порвавши w(т)ца своегw, вынесль егw з(ъ) огню на раменах своихъ. *Любѣмо* жъ и мы Бѣга, нб(с)ногw W(т)ца своего (Казанье на Вознесение Господне) (Г. Ключ, 191). Згадка про Енея в тексті проповіді наводиться за Клавдіаном (Г. Ключ 191), створюючи елемент цілісності в такому нонсенсному сполученні.

Функціональна своєрідність концептів у бароковій проповіді зумовлена такими критеріями: 1) способом добору концептів із різних джерел; 2) характером їх представлення в тексті; 3) функціональною перспективою у структурі проповіді.

Щодо першого, то барокова протиставленість і взаємозв'язок релігійного / світського часто нівелювали опозицію греко-

візантійського і латино-польського. "Нова" для православного читача лектура здебільшого і слугувала "матерією" для неочікуваного зіставлення з відомим і традиційним, проводила своєрідну світську аналогію до висловлених казнодією релігійних поглядів. Наприклад, концепт міг створюватися за допомогою несподіваного порівняння з Вергілія: такъ Х̄с̄ поступиль з(ь) смертю, якъ Геркулесь з(ь) Какусомъ (Г., Ключ, 168 б.).

Як правило, дібрана для цього "матерія" паспортизувалася глосами на полях, за винятком окремих випадків (про Перуна; про смоквоїдку і дрозда (Р. В., 182 б)).

Щодо другого, то концепти можуть акцентувати смисл у стислому вигляді (як приклад) або переповідатися як "історія".

"Історія" передбачала деталізацію розповіді, при цьому особливу роль у ній відігравали візуалізація та діалогізація. Наприклад, деталізована розповідь про дамоклів меч, як зазначається в тексті, подана за Ціцероном (Р. В., 112), є нонсенсом до розкриття сутності щастя у його Біблійному витлумаченні, що в загальному плані становить єдність інтерпретації цих смислів. При цьому актуалізація досягалася за допомогою синхронізації її з часово-просторовим виміром проповіді.

Здебільшого концепт входив до основної частини казання (нарації) і становив логічний перехід до його завершення (конклюдії). Цим означалася більш варіативна частина проповіді – "приклад" / "історія", добір яких не був точно прописаний в гомілетичному трактаті й залежав від тонкого й точного розуміння теми казнодією, того, наскільки йому вдалося "схопити" і з риторичною майстерністю інтерпретувати задану тему.

Отже, концепт представлений як функціональний і структурний складник української барокової проповіді, розквіт якої припадає на XVII ст., а особливо – на його другу половину, що проілюстрували збірки проповідей І. Галятовського, А. Радивиловського, Л. Барановича.

У цей період концепт виявляється як нонсенс, що передбачає новий тип текстопородження, за яким суб'єкт акцентує на смислах "у просторі душі". У цьому значенні концепт трактується як прийом концептизму, характерний для барокової естетики. У ширшому розумінні – смислотвірна функція концепту має історичне підґрунтя, що відрізняє його від сучасних тлумачень як поняття, сигніфіката.

1. *Вільчинська Т.П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст.: монографія / Тетяна Вільчинська. –

Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с. 2. Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Петра Абеляра / *С.С. Неретина*. – М. : Гнозис, 1994 – 216 с. 3. *Неретина С.С.* Тропы и концепты / *С.С. Неретина*. – М. : ИФ РАН, 1999. – 277 с. 4. *Неретина С.С.* Концептуализм // Новая философская энциклопедия. ИФ РАН. – М. : Мысль, 2000-2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/enc.htm>. 5. *Неретина С.С.* Петр Абеляр // Антология средневековой мысли. – СПб.: Изд-во Русского христианского гуманитарного института, 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://krotov.info/acts/12/1/abelyar2.htm>. 6. *Радишевський Р.П.* Барокковий концептизм поезії Лазаря Барановича // Українське літературне барокко : зб. наук. пр. / Відп. ред. О.В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 156–177. 7. *Скаб М.В.* Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. – Чернівці: Рута, 2008. – 560 с. 8. *Сулима В.І.* Біблійні концепти і проповідницька традиція української літератури (на прикладі концепту води) / Віра Сулима // Слово і час. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoichas.in.ua>.

Список умовних скорочень назв джерел

Г. Наука – Галятовський І. Наука, альбо способ зложення казання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/old17/old17_04.htm.

Г. Ключ – Галятовський І. Ключь разумѣніа. Львів, 1665. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 608.

Р. В. – Радивилловський А. Вѣнецъ Хсѣвъ. К., 1688. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 59.

Нікітюк Т.В., асист., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КОНФРОНТАТИВНОГО МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ ПРОКЛЬОНУ У ТУРЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті на матеріалі художнього турецького дискурсу розглядаються лексико-граматичні та прагматичні особливості реалізації мовленнєвого жанру прокльону та пропонується авторська класифікація висловлювань-прокльонів.